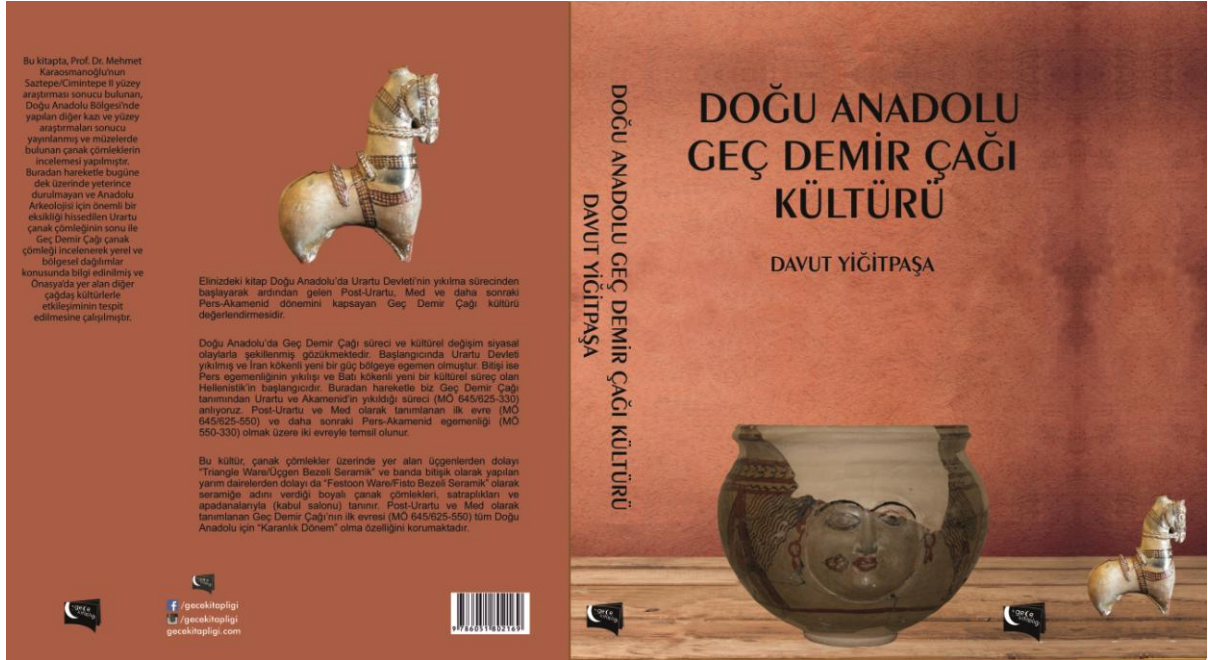

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

DAVUT YİĞİTPAŞA, DOĞU ANADOLU GEÇ DEMİR ÇAĞI KÜLTÜRÜ

Doğukan DURTAŞ*

Davut Yiğitpaşa, Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü, Gece Kitaplığı, 2016. 484 sayfa, 10 Harita, 34 Çizim, 10 Tablo, 66 Grafik, 115 Levha, 192 Resim, 10 Figür.

Doğu Anadolu'da Geç Demir Çağ Urartu ve Akamenid Krallıkları'nın yıkıldığı tarihleri kapsayan (M.Ö. 645/625-330) dönem olarak değerlendirilmekle birlikte iki evreye ayrılmaktadır. MÖ 645/625-550 yıllarına tarihlendirilen ilk evre (GDÇ1) Post-Urartu ve Med olarak, M.Ö. 550-330 yıllarına tarihlendirilen ikinci evre (GDÇ2) ise Pers-Akamenid egemenliği olarak tanımlanmaktadır. Elinizdeki çalışma "Arkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağı (M.Ö. 6.-4. Y.Y.) Çanak Çömleği" adlı doktora tezinin geliştirilerek düzenlenmiş halidir. Bu çalışmada da Urartu Devleti'nin yıkılmasından itibaren Akamenid dönemini kapsayan süreçte ortaya çıkan çanak çömlek incelenip yayılım ve gelişim süreci hakkında bilgi verilmiştir.

* Master Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kurupelit/SAMSUN, dogukandurtas@gmail.com

E- mail:

Kitapta bu güne dek üzerinde pek durulmamış ve Anadolu Arkeolojisi için önemli bir eksikliği hissedilen Urartu çanak çömleğinin sonu ile Geç Demir Çağı çanak çömleği incelenerek yerel ve bölgesel dağılımlar konusunda bilgi verilmiş ve Önasya’da yer alan diğer çağdaş kültürlerle etkileşimi tespit edilmiştir. Çalışılan malzemeyi arkeolojik kazılarda ele geçen seramikler, bölge müzelerindeki GDC seramikleri ve yayınlanmış malzemeler oluşturmakla birlikte dönemin seramik repertuarının bilinen tüm formları ele alınmıştır. Toplam 11 bölümden oluşan bu kitapta bölümler de kendi içinde alt başlıklara ayrılarak ele alınan konu detaylandırılmıştır.

Birinci bölüm “Giriş” ana başlığı altında coğrafi konum, topoğrafya, iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgi vermekle birlikte konuyla ilgili araştırmaların tarihçesi ve kronoloji de ele alınmıştır.

İkinci bölüm M.Ö. 7.-4. Y.Y.’da Doğu Anadolu Bölgesi’nin siyasi yapısını incelemektedir. Bu bölüm siyasal yapının daha iyi anlaşılabilmesi için iki alt başlıkta incelenmiştir. Bu alt başlıklarda M.Ö. 7. Y.Y.’da Urartu Devleti’nin yıkılışı, M.Ö. 6.-4. Y.Y.’larda ise Akamenid İmparatorluğu’nun kuruluşundan sonuna kadar olan değişim süreci ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde “Doğu Anadolu Geç Demir Çağı (M.Ö. 7.-4. Y.Y.) Çanak Çömleği” ana başlığı altında, çalışılan malzemenin yapısal özellikleri incelenmiş ve tanımlanmış, stratigrafi ve kronoloji tartışmaları ele alınmıştır ayrıca mal grupları, formlar ve bezemeler alt başlıklara ayrılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bölgedeki GDC seramiği, yüzey işlemleri, teknik ve form açısından Urartu çanak çömleğinden oldukça farklıdır, ortaya çıkan bu malzeme yeni bir kültürü temsil etmektedir ancak Urartu Devleti’nin yıkılışı ve Akamenidler’le birlikte boyalı çanak çömleğin ortaya çıktığı dönem arasındaki arkeolojik veriler oldukça azdır. Urartu’nun monokrom, parlak kırmızı astarlı seramiğinin yerini kalın krem astarlı, monokrom ve polikrom boyalı, farklı formlara sahip yeni bir çanak çömlek türü almıştır. Krem, pembe-devetüyü, kahverengi ya da kırmızı malların üzerine sürülen krem renkte kalın bir astar, GDC seramiğinin karakteristik özelliklerinden biridir. Seramiğin temel karakterini üçgen ve fisto boya bezemeler oluşturmaktadır. Çanak çömlekler üzerinde yer alan asılı üçgenlerden dolayı “Triangle Ware”/Üçgen Bezeli Seramik ve banda bitişik olarak yapılan yarım dairelerden dolayı da “Festoon Ware”/Fisto Bezeli Seramik seramiğe adını vermiştir. Bezemeler monokrom, bikrom ve polikromdur, özenilerek yapılmış olan, yüzeyleri parlak ve pürüzsüz, ince cidarlı “Omphalos Phiale”/Hamam tasları da bilinen formlar arasındadır ayrıca “Tulip Bowl”/Lale Formlu Çanak olarak adlandırılan kaliteli bir işçiliğin ürünü olan kapların yüzeylerinde çark izleri görülmemektedir. Doğu Anadolu Bölgesi çanak çömlekleri, “Non-Klasik Triangle Ware”/Klasik Olmayan/Batı Üçgen Bezeli Seramik grubuna girmektedir. Bunun yanında, gerek teknik gerekse biçim anlayışından yola çıkılarak Malatya-Elazığ Bölümü, Kuzeydoğu Anadolu Kuşağı ve Van Gölü Havzası’nda yerel farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma ek olarak bölgeye komşu Kuzeybatı İran, Güney Kafkasya, Orta Karadeniz ve Orta Anadolu kültür birliği oluşturmakla birlikte bazı bezeme özellikleri, yüzey işlemleri ve kap tiplerinin bölgeden bölgeye farklılıklar taşıdıkları belirtilmiştir. Kronoloji konusuna bölgede araştırma yapan birçok değerli bilim insanının değinmiş olmasına rağmen eldeki verilerin azlığı net bir sonuca varılması için yeterli gelmemektedir. Höyüklerde karışık bir stratigrafinin oluşu, mimarinin olmayışı ve yüzey araştırması üzerine temellenmiş tespitlerin hipotetik olarak doğru olsa bile söz konusu arkeolojik verilerin eksiliğinden dolayı doğru olamayacağı belirtilmektedir. Bu nedenle Post-Urartu ve Med olarak tanımlanan GDC’nin bu ilk evresi (M.Ö 645/625-550) tüm Doğu

Anadolu için “Karanlık Dönem” olma özelliğini korumaktadır. Urartu çanak çömlek repertuarında görülmeyen boyalı çanak çömlek ise Akamenid dönemine tarihlendirilmektedir. “Çanak Çömlek İncelemesi” alt başlığı altında GDÇ seramiği astar özelliklerine göre Kahverengi-Kiremit Mal, Krem Hamurlu Mal (Hamurun Renginde Astarlı Mal), Krem Astarlı Mal, Kiremit Astarlı Mal, Gri Astarlı Mal ve Siyah Astarlı Mal olmak üzere 6 gruba ayrılmıştır. Yine bu bölümde “Tipoloji” alt başlığı altında kap formları ve üzerlerindeki bezemeler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde üzerinde çalışılan 951 adet çanak çömleğin sayısal veriler ışığında genel bir değerlendirmesi yapılarak istatistiksel dağılımı verilmiştir.

Beşinci bölümde M.Ö. 6.-4. Y.Y. tarihleri arasındaki Doğu Anadolu Geç Demir Çağı çanak çömleğinin bölge ile sınır oluşturan alanlardaki çağdaş yerleşmeler ve bunlar arasındaki olası kültür ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışılan malzemenin yayılım alanına bakıldığında Akamenidler’in siyasi varlığını gösterdiği coğrafyada görüldüğü tespit edilmiş ve bu bağlamda bölgeye komşu olan Kuzeybatı İran, Orta Anadolu, Orta Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Kafkasya bölgeleri ile olan etkileşim irdelenmiştir.

Altıncı bölümde “Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Merkezleri” ana başlığı altında malzemenin buluntu yerleri ele alınmıştır, bu bölümde Malatya-Elazığ Bölümü, Kuzeydoğu Anadolu Kuşağı ve Vangölü Havzası olmak üzere farklı kültür bölgelerini temsil eden üç alt başlıkla birlikte buluntu yeri bilinmeyen (müzedekiler) malzeme incelenmiştir.

Yedinci bölümde “Mimari” ana başlığı altında apadanaların tanımı ve işlevi ele alınarak Pers ve Anadolu apadanalarından örneklere yer verilmiştir. Apadana İran kökenli bir kelime olup ilk kez I. Darius’un (M.Ö. 522-486) Susa’daki sarayında bulunmuş olan çivi yazılı tabletler üzerinde karşılaşılmıştır. Çok direkli çadır anlamına gelen apadana, genel anlamı ile çatısı sütunlarla taşınan kabul ya da toplantı salonu olarak değerlendirilmektedir bu bağlamda Anadolu’da yer alan Boğazköy (Hattuşa) Apadanası (D Yapısı), Kerkenes Dağı Apadanası, Erzincan-Altın-tepe Apadanası ve Nevşehir-Emek Apadanası örnekleri incelenmiştir.

Sonuç kısmında Geç Demir Çağı’nda ortaya çıkan yeni çanak çömleğin yayılımının Akamenidler’in geniş bir coğrafyada sahip oldukları egemenlik ile bağlantılı olduğu dile getirilmiştir, çanak çömlek üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda 13 ana form grubu, 48 farklı bezeme ve astar özelliklerine göre 6 mal grubu tespit edilmiştir. Coğrafi yapısı ve iklim özellikleri dikkate alındığında Doğu Anadolu Bölgesi hemen her kısmında aynı özelliği taşısa da coğrafi anlamda ve bunun yansıması olarak kültürel anlamda 3 alt bölgeye ayrılarak incelenmiştir. Yerel olarak bazı farklılıklar gösterse de detaylı olarak incelendiğinde malzemenin bu geniş coğrafyada birlik ve bütünlük sağladığı, yerel üretim farklılıklarının çok fazla olmadığı belirtilmiştir. Bezeme ve form ilişkisi açısından değerlendirildiğinde Doğu Anadolu GDÇ seramiklerinde yer alan boya bezemenin, uygulandığı kapların form ve işlevleri ile doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Konu üzerinde birçok bilim insanının yaptığı araştırmalar ve eldeki malzemenin incelenmesi sonucunda “Triangle Ware”/Üçgen Bezeli Seramik’in Akamenid dönemine tarihlenmesi gerektiği önerilmiştir. Ayrıca kökene dair yapılan araştırmalar stratigrafinin takip edilebileceği arkeolojik verilerin noksanlığından dolayı hipotetik olarak değerlendirilip Akamenid İmparatorluğu’nun kurulmasıyla, yeni kültür ile birlikte İran’da ortaya çıkmış olabileceğinin daha muhtemel olduğu belirtilmiştir.

Doğu Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda ve yüzey araştırmalarında çok sayıda GDÇ seramiği ele geçmiş olmasına rağmen, bu güne kadar bunların tümünü ele alan herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu bağlamda "Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü" adlı kitap konuyla ilgili yapılmış en geniş kapsamlı çalışma olması ile de önem teşkil etmektedir.